

Tarján Tamás

Szemmagasságban III.

(En attendant) “Az első költőt, akivel életünkben először találkoztunk, a véletlen adja. A másodikat, a harmadikat, a századikat már választjuk” – írta *Nemes Nagy Ágnes* a *64 hatyú* esszéinek, tanulmányainak lapjain. Ezt az igazságot csupán a számok némi módosításával árnyalhatom: talán a poézis iránti rajongásban is – akárcsak ember és ember szerelmében több “első” lehetséges, és persze a századik költő-választottunkat is érezhetjük legeslegesőnek, váratlan szellemi, emocionális ajándéknak.

GYURKOVICS TIBOR lírájáról én vagy huszonöt esztendővel ezelőtt hallottam az első méltató szavakat, télen, hajnali hat és fél hét között. A hajdani emlék meg nem fakult elevenséggel merül föl most, hogy a HALLÓ, KRISZTUS című gyűjteményes verseskötetet, a *Szépirodalmi Kiadó* puhafedeles, de szép papírra szép betűkkel nyomott, tisztességes külsejű újdonságát forgatom. *Jelenits István* hittantanárunk, aki irodalmi szakkört (azaz inkább egyetemi proszemináriumot) is vezetett, koránkelő volt már a hatvanas évek közepe táján is, és zsúfolt napjaiba kora reggel tudta beiktatni a feledhetetlen élményt adó kortárs magyar irodalmi műelemzéseket. Pilinszky, Mészöly, Thurzó, Rónay, Mándy

neve villan föl hirtelen. Szűk kör, nem vitás: a hazai (neo)katolikus literatúra bemutatása, illetve tágabban az egzisztencia és a transzcendencia kérdéseivel is szembenéző írók, költők műveinek megismerése volt a cél.

A budapesti piarista Gimnázium III. A-s tantermében Jelenits mint egykori piarista diákot mutathatta be az akkortájt még jószívrrel fiatal költőnek számító Gyurkovicsot. Nem mondta, de mindenféle lexikonokból kibányásztam, hogy ő két nap híján épp egy esztendővel fiatalabb a poétánál. S bár még a szakszerű horoszkópkönyvek iránt is fenntartásaim voltak, s maradtak máig, arra – tanáromat a napi találkozásokból, Gyurkovicsot néhány ciklusnyi versből ismerve – rábó-

linthattam, hogy a Sagittarius csillagkép (a Nyilas) gyermekei többek között hitük és érzelmeik izzásával, művészi hajlamukkal és gondolkodói igényességükkel tűnnek ki.

E személyes emlékezetért engedtem meg magamnak, mert attól a decemberi reggeltől fogva erősen izgattott a szerző valamennyi friss könyve, új darabja, nyilvánosság előtti – remek “pojácaképességről”, színészi talentumról tanúskodó – fellépése. Ülhettem vele vidéki szálloda presszójában, éjszaka, és magamba szállhattam heves bíráló szavai hallatán, melyekkel egyik kritikámat illette (“Miért kellett bántanod szegény Szakonyi Karcsit...?!”), utazhattam vele Kecskemétre, író-olvasó találkozóra, abszurd, ösztönös-kitervelt hu-

morán betegre nevetve magamat autózás közben, a prédikációs szünetekben ("Miért kellett bánatnod engem azzal a bizonyos recenzióddal...?!") ismét szánva-bánva, hogy valami nem tetszett Gyurkovics egyik-másik, kissé laza nagyvonalúsággal szerkesztett tragikomédiájának előadásán.

Mélységesen személyes gyűjtemény a *Halló, Krisztus* is, jóval személyesebb, mint ahogy a líra mindig erősen individuális műfaja parancsolná, és személyes az ünnep, melynek alkalmából napvilágot látott: a költő december 18-án tölti be hatvanadik életévét. Holnapután. Mire soraim megjelennek, ő is, az olvasó is elfeledi már a tovafutót percet. Nem baj. Most mindenesetre Isten éltesse Gyurkovics Tibort!

S akkor jöhet a bírálata.

A kötet fölépítése mesteri. Hét-tizennégy költemény fog össze mindegyik kis ciklus, és ezekből a ciklusokból igen sok van. Sőt, aprócska módosítással az első ciklusozat másodjára is végigfut: az azonos tárgykörbe tartozó művek, különféle megfontolásoknak engedve, két helyről keresendők vissza, hogy azután e két "fél" adja ki az "egészet". A kettős osztottság, egyben sokfejezetes tagoltság nemcsak előnyösen megfelelő keret Gyurkovics eddigi oeuvre-jének, de habitusának szeszélyességét, vég-

letességét is híven érzékelteti.

Valamennyi cikluscím *franciául* olvasható, és valamennyi így kezdődik. *En attendant...* Épp csak egy kicsit kell járatosnak lenni ahhoz a XX. század világirodalmában, hogy földerengjen: *Samuel Beckettnek* az örök északra magnetizált iránytűdrámája kapta az *En attendant Godot* (az angol keresztiségben: *Waiting for Godot*) címet. A *Godot-ra várva* azonnal magyarázza az 'en attendant' jelentését, ám a 'várva', 'várakozóban' mellett számolni kell az 'addig is', illetve a kissé távolabbi (a *mieux* szóval való kiegészítést követelő) 'jobb híján' jelentéssel is. A kötetcímet, a darabcímet és a cikluscímet egybevéve tehát a nem is annyira hipotetikus "En attendant le Christ": a "*Krisztusra várva*" cím, a megváltást és szeretetet vágyó életmúalag gondolat képződik meg előttünk.

Ki és mi, kicsoda és micsoda a hiánytól ájtárt várakozás "címzettje"? Sorrendben – az elhagyhatatlan, titokzatos, isteni (*God*), istentelen *Godot*-t is újra említve – a következők: *Moi-même*, *Godot*, *Ma mère*, *Ma femme*, *La joie*, *La patrie*, *L'idole*, *L'ami*, *La famille*, *L'Europe*, *La grace*, *L'amour*; és mégegyszer újra előlről, a *mère* helyett a *père*-rel: az *anya* helyén az *apával*. Egy-két kivételtől eltekintve

nemzetközi szó az összes, vagyis nincs szükség fáradtságos, a lírától idegen, szótározó dekódolásra. A *Godot* előtt az *én magam*, utána pedig az *anya*, *nő* (asszony, feleség), *öröm* (gyönyör), (szülő) *haza*, *bálvány*, *barát* (szerető), *család*, *Európa*, *kegyelem*, *szeretlem* a címerszavak. A nem magyar nyelvű kimondás finom szemérmességet kölcsönöz e nagy szavaknak: a szimbolizmus legnagyobb poétáinak nyelvén teremt üdvös távolságot a versek hevesen hánykódó krátereitől.

Gyurkovics Tibor lírai tája: végláthatatlan tűzhányóvidék. Mintha errefelé akarna kiszakadni a föld mélyéből évmilliárdok minden lávája. Hol azért, hogy pusztítson, égesen, eltüntessen valamit az emberi nyomorúságból, más vétkéből, önhibájából, fátumból; hol azért, hogy ölelő meleget adjon. Elviselhetetlen perzselésű hő? Hát igen, mert ez Gyurkovics költészetének drámája: a be nem teljesülés, a nem úgy beteljesülés. Egzisztencialista színezetű kudarc költészet, amelynek hólyagos torkú dalosa azonban gyönyörködik is a *Theatrum Mundiban*, tökéletes kínrímekkel cizellálja a világ elnagyolt torzságát ("Kisten eményre/ ogta a forsót/ billanni előle/ ár noha mincs sód" – *Éli teste*), nevetni is tud a bomlás végtelen számú változatain (*Kisfarkas*), és né-

ha mintha Weöres Sándor föl-emelő gondolata – “Ha minden rom, hát építsünk romokból” – villámlana át az agyán (képzőművészeket: festők, szobrászok kínkeserveit és keservesen nagy műveit idéző versei szinte mind ide sorolódnak).

E sorok írója eddig csak a tragikomédiákat alkotó Gyurkovicsról állította *Dühöngeni, szeretni* című régebbi tanulmányában, düh nélkül és sok szeretettel, hogy szerzőnk szeret dühöngeni és dühöngve szeret, amiből következően nem mindig előnyös rázkódásoknak, rázkódtatásoknak teszi ki jelenetelési, stíláris, szimbolikus végletekben tobzódó darabjait. Mondhatni, szívesen *dafke* dolgozik egy kicsit maga ellen. A költő Gyurkovicsról is hasonlóképp vélekedtek igényes kritikusai. *Lengyel Balázs* például a *Szerettek, akárki* vagy megjelenésekor ezt velette papírra: “Egy kicsit ugyan túlzott hangerőre állítottan, de személyes lírai világot terem, indulatosat, meztelenítő őszinteségében elég különlegest. Saját hangja is van, egy fűtött, rekedtes, meg-megbicsakló hang, amelyet fel lehet ismerni... mint a hullámvasút, örömet ad és némi kielégítetlenséget.” Másutt pedig: “Közérzete öngyulladásos. A hiány az, ami fellobbantja. Részben néven nevezhető érzelmi jellegű dolgoké: szere-

tet, emberség, valódi szerelem, s mitagadás, még a nők hiánya is. Részben a megnevezhetetlen hiányé, az élet olyan többletéé, az emberi teljesség olyan tárgyaltalan vágyáé, amelyről (némileg rögtönzöttén és túlzott hangerővel) éppen a bevezető vers szólhat...”

Igen, a külön álló bevezető vers, a *Antifóna*, az bizony a *Halló, Krisztus* kötetében is hangos egy kicsit. De a jó költők általában hangosak. Vagy Ady-s zengéssel, vagy úgy, hogy néma csöndben is viszhangozva erősödik föl suttogó igéjük. S a gyűjteményes kötetet forgatva úgy tesszik, nem tévesztett hangerő ez, inkább a lélegzetvétel személyes, erős ritmusa. (*Bere-ményi Géza* említette nemrég, hogy ő, bár prózaíró, s csak a Cseh Tamás-dalok kedvéért rándul át lírai vendégeskedésre, fölismermi véli a költőt legfontosabb ismérvét. Ez pedig a szuverén lélegzetvétel, ami már az első szisszenő hangban, az első hangra kerekülő ajak megnyílásában elárulja, hogy valaki nem hétköznapi módon kommunikál. Írásban is természetesen.)

A kötetzáró, szintén külön rekesztett vers, az *Állomás* – ama téli hajnali szabálytalan irodalomóra óta legkedvesebb Gyurkovics-versem – igazán csöndes nyolc sor: “Lekapcsolódsz, mint egy vagon/ a

tehetetlen kocsisorból./ továbbtűdsz a vasakon./ a vasutas már rád se gondol./ pedig tele vagy még teherrel./ mellett jár a gyorsvonat./ Ki se raknak. Aztán egy reggel/ megméri tiszta súlyodat.”

Általában a négy, nyolc, tizenhat soros – rímelő négyesekbe rendezett, dallamos – kisebb formák állnak a legjobban a költő kezére. Ezek főleg a háromszor négyes – nem járnak messze a tisztán szerkesztett, erősen szimbolikus gondolati vers egyik közkeletű alapformájától (Nemes Nagy Ágnes *Madár* című remekétől Tandori *Homage*-áig lehetne sorolni a példáit), a rövidebbek *József Attila Meddliáinak* szomszédságában lebegnek. A nagyobb struktúrák ingatagabbak, s ha nem regulázza vagy hajszolja őket a ritmus – mint a *Moszkva felét*, amelyet Gyurkovics a televízióban is ragyogóan tudott elszakatolni –, akkor kuszák, befejezetlenek, kedvszegetten félbehagyottak lesznek.

Profán fohász a Megváltónak fölkiabáló, vele beszélni, perelni akaró *Halló, Krisztus*. Szeszélyes könyv, sok elhalványuló művel, tört sorral – és sok szép vers mellett az elementáris költő-lét (a “lélegzetvétel”) biztos jeleivel. Búcsúzóul idézzük a *Mi* nyolc sorát. A piros-fehérvöld színekkel átszótt verskó-kárdát mindnyájan a szívünk

főlött visel/het/jük: "Zöld pohárban piros kanál – / Ezzel se lehet meggyógyulni./ se gyógyszerrel, se ifjúsággal/ fölépülni már nem tudunk mi./ csak égünk asztalon és ágyon./ fehér lepedőn fuldokolva/ hülyéskedünk, mert nem tudunk/ kardunkba dőlni, férfimódra."

Ilyen a jó vers: remélhetőleg nem teljesedik be igazán – de mint vers, igazától függetlenül megmarad az időben.

*

(Idézés, megidézés)

Írásom elején a Nemes Nagy Ágnes-citátumot KOPPÁNY ZSOLT kötetéből, a SZAVAK ÉS SZENVEDÉLYEK egyik esszénovellájából vettem kölcsön. A harminchat éves fiatalember is költő, olyannyira, hogy 1988-ban a *Költői színjáték* címet adta bemutatkozó versekötetének. A mostani második kötetpublikációja, a *Műzsák Kiadó* jóvoltából.

Koppány nagyon szeret idézni. Szó szerint és emlékezetére hagyatkozva, megjelenve, kitől is ered az idézet, vagy egyszerűen csupán *valakitől* származtatva a gondolatot. Furcsa dolog az idézés – és ha ennek a tiszta gondolatokról, emelkedett erkölcsű, tisztességgel gigondolt munkának a negatívumairól medítálok, minduntalan az idézés-problematikába ütközöm.

Először is: Koppány Zsolt sokszor akkor idéz, amikor erre nemigen lenne szükség – de mintha állandóan úgy vélné, hogy maga mögött kell tudnia kedvenc nagyjainak, tisztelt példaképeinek, nem kevés magyar és világirodalmi íróóriásnak a tekintélyét. Idéz akkor is, amikor végső kérdésekben kizárólag az ő vélekedésére, és e vélekedés mondatokká csiszolt kifejezésére lennének kíváncsiak. Még az is előfordul, hogy se nem idéz, se nem szögezi le álláspontját, hanem a *beszélgetésszerű* és az *esszé-novella* kissé talányos műfajainak "mindent szabad"-ja mögé bújjik. A *Zolnay Vilmosról* és feleségéről szóló emlékezés például csak töredékesen érthető, szegényes marad anélkül, hogy Koppány kifejtene tapintatos vagy kegyetlenül őszinte álláspontját a megdöbbentő kettős öngyilkosságról, amely évtizedekkel korábban elhatározott, bizonyos fejlemények bekövetkeztére.

Az idézésprobléma másik vetülete, hogy a szerző beszélgetőtársai és novellahősei túlzottan is sok szépet-jót elmondanak – *őróla*. Vélekedéseit "cáfolhatatlannak" találják, "nagyszerű", "lényegi", "döntő" jelzőkkel illetik fölöttébb kérdéseit, közvetve érzetik, vagy közvetlenül ki-mondják: mennyire tehetséges. Zolnay egyenesen így

dedikál: "K. Zs-nak, aki jobb író lesz nálam, örömmel..."

Nos, nincs kétségem, hogy a magnetofonszalagok vagy a jegyzetek pontosan így őrizték meg a társalgásokat, dialógusokat, s hogy a dedikált példány ma is föllelhető. Az említett *Költői színjáték* verseinek ismeretében is azt gondolom: nem a nagy-képesség, a hiúság vezette tollát. Egyszerűen pontos akart lenni (más kérdés, hogy a találkozások hűségese dokumentálása természetesen jól is eshetett neki, mint minden alkotónak). Vagyis igaztalan lenne jellemkérdéssé avatni ezt a látszólagos öndicséretet. Annál fontosabb viszont, hogy a szakmai következményekre figyelmeztessünk. A szerkesztőkészség, az arányérzék hagyja cserben itt, és másutt nemegyszer Koppány Zsoltot. Nem veszi észre, hogy csip-csup ügyekben is hagyja beszélni alanyait – és *ebben a tekintetben* az is csip-csup ügy, mennyire lelkesednek nem is mindig oly frappáns kérdéseikért –, az érzelmi és az informatív mozzanatok között olykor nem teremti meg sem a kapcsolatot, sem az egyensúlyt, s azokat a kulisszákat, hangulati elemeket is mellőzi, amelyek irodalomtörténeti és széptani vonatkozásban egyként értékesé tudnák varázsolni a gyűjtött, de megfelelőképp el nem osztott anyagot.

Pilinszky, *Hajnal Anna*, Zolnay Vilmos (szerényebb mértékben a további fólalakok is) mindezért az író-riporter rajongottjai maradnak. Ezt a rajongást engedékeny beszélgetőtársaiba is beleszuggérálja, aminek eredménye a semmitmondó, szétszórt, ellenőrizetlen válaszok garmadája – például a különben igen színeseen mesélő *Major Ottó*tól –, a tárgytól elkalandozó, esetleg nem érdektelen okfejtés – így *Pardi Annától* –, végül azok a felkiáltások, amelyek még egy esszében sem hagyhatók megjegyzés nélkül, éppen a műfaj érvényesülése érdekében. *Kocsis Zoltán* állíthatja három felkiáltó szócska után, hogy Pilinszky volt „a legjobb pszichiáter, a hivatásos pszichiáterek fölé emelkedve, akit életemben ismertem”, ám ez épp annyira színtiszta, cáfolhatatlan igazság, mint ahogy a valóságos Pilinszky-kép akaratlan retusálása is. (Nem szívesen hozakodom elő egy személyes emlékkal, de tán ide illik. Midőn Pilinszky első – saját maga tolmácsolta – hanglemezét a szerencse (és a költő jóváhagyása) folytán szerkeszthettem, *Tóth Attilával*, a Magyar hanglemezgyártó Vállalat irodalmi kérdésekben illetékes szakemberével meglátogattuk Pilinszkyt Hajós utcai otthonában. Ez a koraesti homályba borult, füstpárás

két óra mély nyomot hagyott bennünk – esetleg egyszer az akkori feljegyzések alapján rekonstruálni is lehetne az eszmecserét. Az azonban egyértelműen kiderült, hogy míg a költő a legváratlanabb pillanatokban rezonált el sem hangzott észrevételekre, s lenyűgözőek voltak a lélekgyógyásznak is becsületére váló, hiányos mondatokba szedett megjegyzései, pompásan karakterizálóak a személyiségrajzai – ugyanígy tanúsított makacs érzéketlenséget mások – személyek és dolgok – iránt. De *Bogyay Katalin In memoriam Pilinszky* című, változatos színvonalú rekviemkönyvének inerjúrészeleire is hivatkozhatnánk: a költő szuverén viselkedésének, szuverénül alakított emberi kapcsolatainak nem egy mozzanatát nehéz lenne furcsaság, önösség helyett lélektani zsenialitással magyarázni.)

Miért tartom lényegesnek, hogy ez a hosszú „errata” megjelenjék a *Szavak és szenvedélyek* kapcsán? Mert Koppány Zsolt tehetséges ember. Mert egy elejtett félmondata szerint nála „irány a próza” (drámai próbálkozásai is jelzik, hogy tán egy időre szunnyadni hagyja magában a poétát). Ha így lesz, irigylendő olvasottságához és lelki gazdagságához alaposabb írástechnikai, műfaji ismereteket is párosítania illik.

Milyen értékek feledtetik a bosszúságot keltő ügyetlenségeket? Hajnal Anna és Zolnay Vilmos földidézése: Őket – oly sok közelmúltbeli halottunkkal egyetemben – túl hamar engedte át az irodalmi köztudat a feledésnek. *Szalattya József* portréja (bár ez az arckép is elsikkaszt olyan ecsetvonásokat, amelyeket pedig a festőművész életének legragyogóbb színei diktálnának). *Szentmihályi Szabó Péter* hűvös okosságának, Pardi Anna nem mindig méltányolt intellektusának, *Parancs János* meditáló líraszemléletének, *Gergely Ágnes* feledhetetlenül szép vallomásának megismertetése az olvasóval. Az új művészeti dimenziókat megnyitó építész-beszélgetés: a Zalaváry Lajos-fejezet. S természetesen, minden fogyatékoság ellenére, Pilinszky szavak általi reinkarnálása.

A kötetet záró *Az olvasás tükrei* című curriculum vitae-t még az önmagára és a mindenkor szép szóra rácsodálkozó íróember fogalmazta. *Sütő András* egyhelyütt „az ifjúság bocsánatos bűnei” közé sorol mindent, amit harmincöt-negyven éves koránál előbb vetett papírra. Koppány Zsoltnak nincs miért szégyellnie, megtagadnia eddigi két kötetét. De tudnia kell, hogy irodalmi pályája most kezdődik.